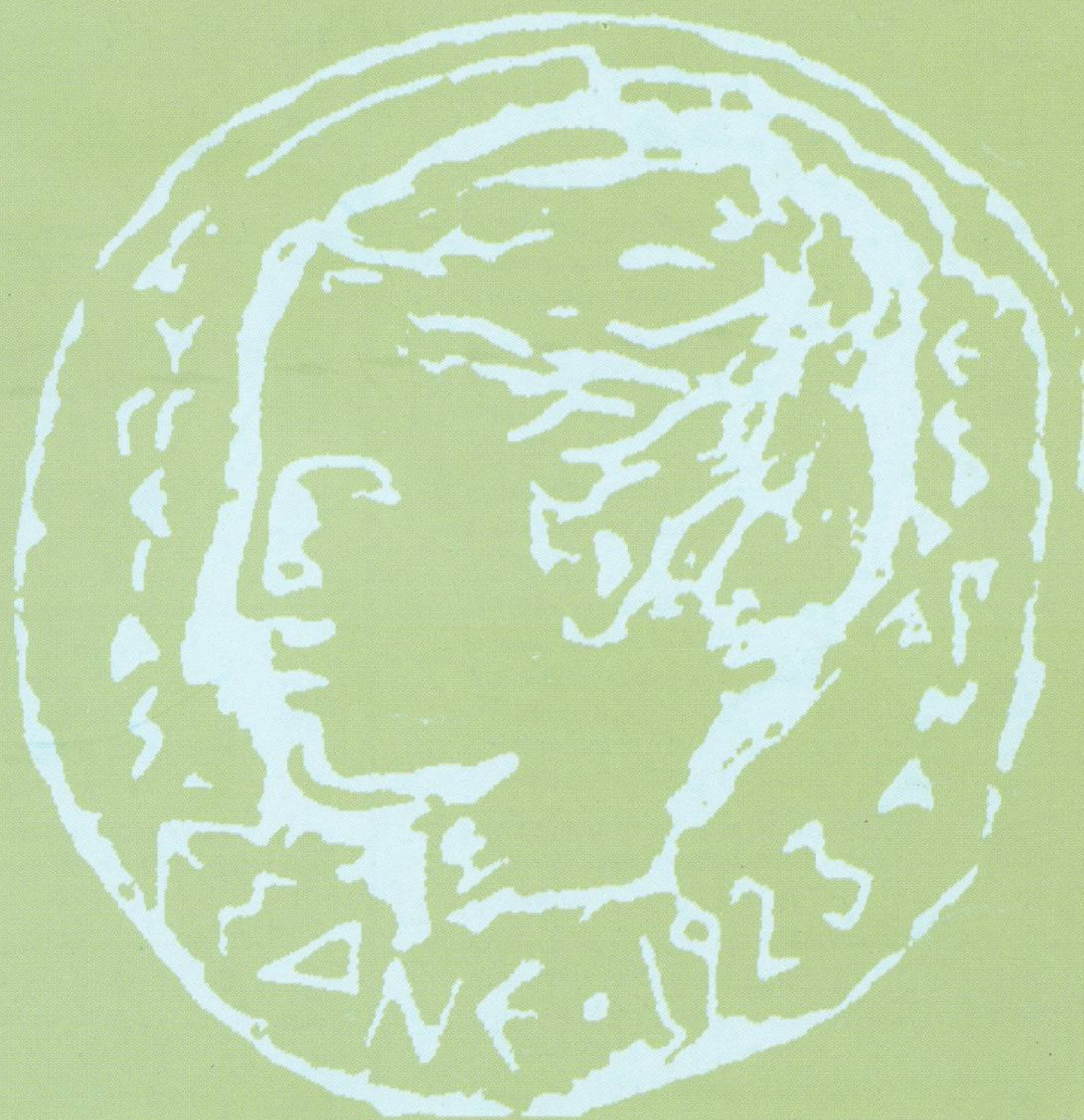

ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ

Τόμος 37 - Τεύχος 4 - Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1998

NOSILEFTIKI

QUARTERLY PUBLICATION OF THE
HELLENIC NATIONAL GRADUATE NURSES ASSOCIATION

Vol 37 - No 4 - October - December 1998

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Από τη Σύναξη **291**
A. Παπαδαντωνάκη
2. α) Αποκαλυπτήρια προτομής Αθηνάς Μεσολορά **293**
Σ. Παπαμικρούλη
β) Χαιρετισμός του Δημάρχου
Δημήτρη Αβραμόπουλου στην τελετή
Αποκαλυπτηρίων της Προτομής
Αθηνάς Μεσολορά **296**
3. Νοσηλευτική προσέγγιση υπερτασικών αρρώστων
στη συμμόρφωση με τη φαρμακοθεραπεία τους **298**
M. Σαουνάτσου, Ουρ. Πατσιά
4. Η ινσουλινοθεραπεία και ο ρόλος των νοσηλευτών **306**
Χρ. Β. Λεμονίδου
5. Κλίμακες μέτρησης κλινικού πόνου στον καρκίνο.
Νοσηλευτική προσέγγιση **316**
Ελ. Πατιράκη-Κουρμπάνη
6. Συνθέστερα προβλήματα που δημιουργεί ο καρκίνος
και η θεραπεία στα παιδιά και ο τρόπος
αντιμετώπισής τους **327**
E. Κυρίτσι
7. Οι βλαπτικές αντιδράσεις της κατανάλωσης
αλκοόλ στην εγκυμοσύνη **332**
Βασ. Μάτζιου
8. Συχνότητα καπνίσματος και καπνιστικές συνήθειες
σε σχέση με την κατανάλωση αλκοόλ
των Νοσηλευτών που υπηρετούν
σε υγειονομικές Μονάδες της Αττικής **337**
*Φ. Μπαμπάτσικου, E. Κυρίτσι, Β. Γκαραγκούνη,
Δ. Κατσαρέλη, Π. Μουρίκη, E. Χαλίκια*
9. Διερεύνηση του burn out των Νοσηλευτών μέσα από
το νοσηλευτικό θεωρητικό μοντέλο της Betty Newman **347**
Π. Δημητρίου
10. «Αξιολόγηση των προσεγγίσεων διασφάλισης
της ποιοτικής νοσηλευτικής φροντίδας στη βάση
συστημάτων μέτρησης της ποιότητας **353**
Δ. Παπαγεωργίου
11. Προφίλ και δημόσια εικόνα του νοσηλευτικού
επαγγέλματος: Ελληνική και Διεθνής πραγματικότητα **361**
E. Πατιστέα
12. Ροχαλητό: Ενοχλητική συνήθεια ή επικίνδυνη
αναπνευστική διαταραχή; **371**
M. Φρούντα, M. Βαγιανάκης
13. Εξερεύνηση της έννοιας της αντανάκλασης (reflection)
στη νοσηλευτική πράξη. Πλεονεκτήματα και κριτικές **380**
Δ. Μαστρογιάννης
14. Μαρία Ν. Βουλγαράκη **386**
15. Οδηγίες για τους συγγραφείς **387**

CONTENTS

1. Editorial **291**
A. Papadantonaki
2. α) Unveiling of Athena Mesolora Bust **293**
S. Papamikrouli
β) Address of the Mayor of Athens
Dimitris Avramopoulos
at the ceremony of the Unveiling **296**
Athena Mesolora
3. Nursing Process to the hypertensive patients
compliance with therapeutic regimen **298**
M. Sounatsou. Our. Patsi
4. Insulinothrapy and the nurses' role **306**
Chr. B. Lemonidou
5. Cancer pain measurement instruments.
A nursing approach **316**
E. Patiraki-Kurmpani
6. Common problems in children
who are affected by cancer and
ways of approaching them. **327**
E. Kyritsi
7. Harmful effects of the consumption
of alcohol in pregnancy **332**
V. Matziou
8. The frequency of smoking nurses who work
in health services in Attica
related to the consumption
of alcohol **337**
*F. Babatsikou, E. Kyritsi, V. Karagouni,
D. Katsareli, P. Mouriki, E. Chalikia*
9. Exploration of nurses' burn out by using
the Betty Newman Systems model **347**
P. Dimitriou
10. Evaluation of approaches to assuring quality
nursing care on the base of quality
measurement tools **353**
D. Papageorgiou
11. Puplic image of the nursing profession:
The Greek and international reality **361**
E. Patistea
12. Snoring: Bothering habit or dangerous
respiratory disorder? **371**
M. Frounda, M. Vagianakis
13. An exploration of the concept of refelction
in nursing. Advantages and criticisms **380**
D. Mastrogiannis
14. Mary N. Voulgaraki **386**
15. Instruction to authors **387**

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΟΥ BURN OUT ΤΩΝ ΝΟΣΗΛΕΥΤΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΗΣ BETTY NEWMAN

Παναγιώτα Δημητρίου,
Σμνηναγός (N), MSc

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. *Διερεύνηση του burn out των νοσηλευτών μέσα από το νοσηλευτικό θεωρητικό μοντέλο της Betty Newman.* Στο άρθρο αυτό εξετάζονται οι παράγοντες στρες που οδηγούν σε burn out τους νοσηλευτές, τα σημεία και συμπτώματα καθώς και οι μηχανισμοί προσαρμογής των νοσηλευτών στο burn out. Δεδομένου ότι η νοσηλευτική επιστήμη έχει χαρακτηριστεί ως στρεσογόνο, οι νοσηλευτές ευρίσκονται συνεχώς υπό τον κίνδυνο εκδήλωσης burn out. Είναι σημαντικό για τους νοσηλευτές να γνωρίζουν ποιοί παράγοντες πιθανόν να οδηγήσουν τους ίδιους ή τους συναδέλφους τους σε burn out και πώς να αναπτύσσουν μηχανισμούς προσαρμογής σε αυτό. Το νοσηλευτικό θεωρητικό μοντέλο της Betty Newman αποδεικνύεται χρήσιμο για να κατανοήσουμε και να αξιολογήσουμε τις επιδράσεις του burn out στους νοσηλευτές. **Νοσηλευτική 4: 347-352, 1998.**

Η Νοσηλευτική χαρακτηρίζεται ως στρεσογόνο επιστήμη, καθώς οι νοσηλευτές καθημερινά αντιμετωπίζουν τον πόνο, τη λύπη, το θάνατο όσο λίγοι άλλη επιστήμονες¹. Οι διαπροσωπικές σχέσεις με τους ασθενείς, τις οικογένειές τους καθώς και με το λοιπό υγειονομικό προσωπικό, αποτελούν άλλη πηγή stress που πιθανόν να οδηγήσει τους νοσηλευτές στην επαγγελματική κόπωση το γνωστό burn out².

Ο όρος burn out έχει περιγραφεί από πολλούς συγγραφείς. Κατά τους Firth και συνεργάτες, το burn out περιγράφει την ψυχολογική ανταπόκριση στο στρες των ανθρώπων οι οποίοι εργάζονται με άτομα που χρειάζονται φροντίδα³.

Ο Maslach υποστηρίζει ότι το burn out είναι ένα σύνδρομο συναισθηματικής εξουθένωσης, μείωσης της προσωπικότητας και μείωσης της προσωπικής ικανοποίησης που μπορεί να επηρεάσει τους ασκούντες εργασία με ανθρώπους (people work)⁴. Συναισθηματική εξουθένωση αναφέρεται στην αίσθηση ότι κάποιος δεν έχει τίποτε να προσφέρει στους άλλους σε ψυχολογικό επίπεδο, μείωση της προσωπικότητας είναι η ανάπτυξη αρνητικής στάσης της προσωπικής ικανοποίησης αφορά την αρνητική αυτοεκτίμηση⁵. Κατά τους Pines και συνεργάτες, το burn out είναι αποτέλεσμα επαναλαμβανόμενης συναισθηματικής πίεσης που αφορά εκείνους που καλούνται να φρο-

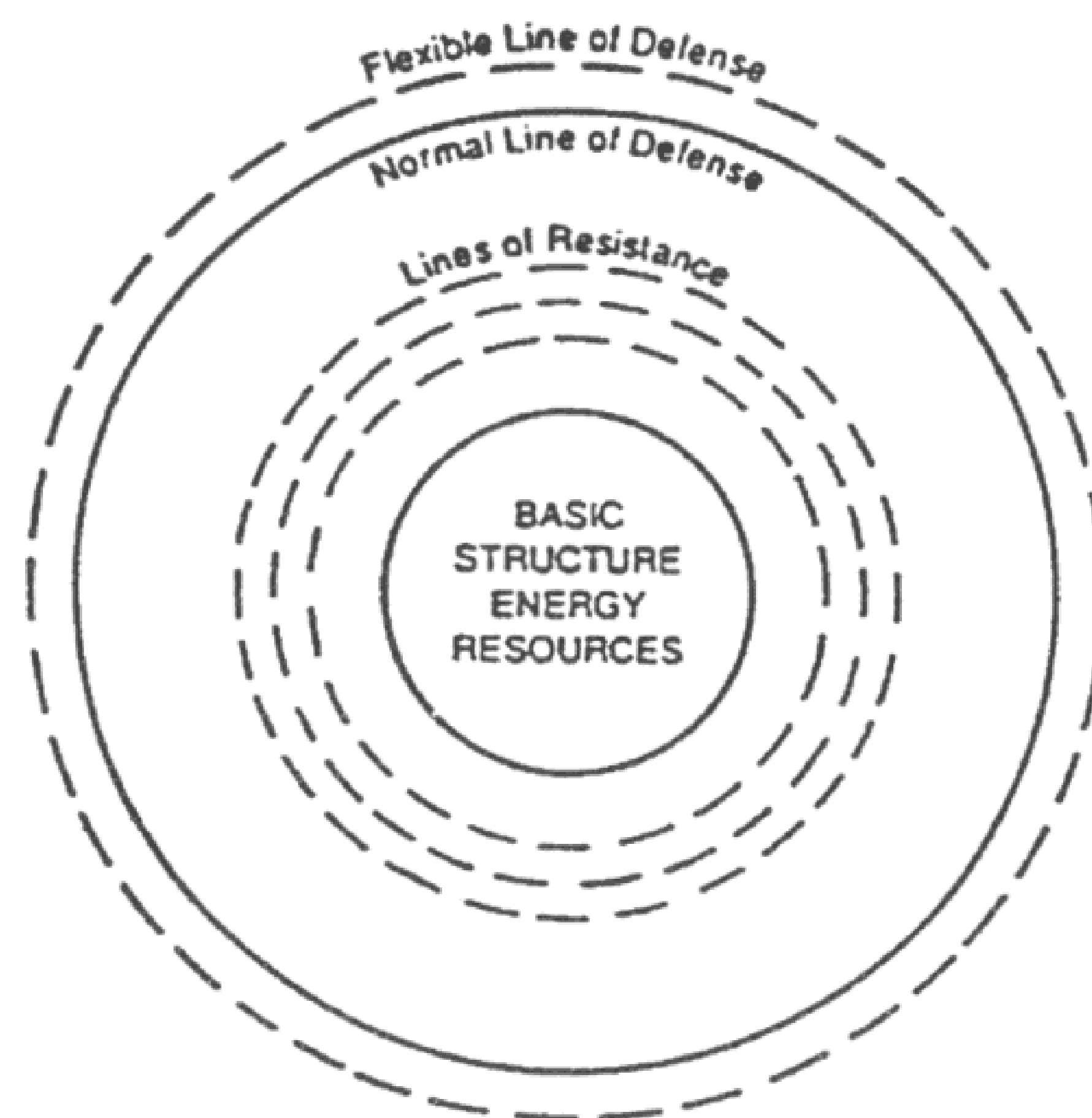
ντίσουν άλλους ανθρώπους⁶. Για να κατανοήσουμε την έννοια του burn out θα πρέπει να γνωρίσουμε τους παράγοντες που συμβάλλουν στην εμφάνιση του burn out στους νοσηλευτές.

Στόχος αυτού του άρθρου είναι να περιγράψει πως το νοσηλευτικό θεωρητικό μοντέλο της Betty Newman συμβάλλει στην αξιολόγηση του νοσηλευτικού burn out. Το μοντέλο στηρίζεται στη συνεχή αλληλεπίδραση του ατόμου με τους παράγοντες «στρες» του περιβάλλοντος του τόσο σε καταστάσεις υγείας όσο και ασθένειας. Στο πρώτο μέρος αναφέρεται η εννοιολογική βάση του μοντέλου και στο δεύτερο περιγράφεται η εφαρμογή του μοντέλου στην εκτίμηση του burn out των νοσηλευτών.

Το θεωρητικό μοντέλο της Betty Newman

Το θεωρητικό μοντέλο της Betty Newman βασίζεται σε δύο κύρια μέρη: το στρες και την ανταπόκριση του ατόμου στο στρες. Κατά τη Newman η ανθρώπινη ύπαρξη περιγράφεται από μια σειρά ομοκέντρων κύκλων. Το κέντρο (πυρήνας) περιβάλλεται από τριών ειδών περιφέρειες: την τριπλή γραμμή της αντίστασης (lines of resistance), τη φυσιολογική γραμμή άμυνας (normal line of defence) και την ελαστική γραμμή της άμυνας (flexible line of defence), όπως απεικονίζεται χαρακτηριστικά στο σχήμα¹. Η κατασκευή του πυρήνα αντιπροσωπεύει τη βασική κατασκευή του ατόμου, δηλαδή τους παράγο-

ντες επιβίωσης όπως γενετικοί χαρακτήρες καθώς και τα ασθενή ή ισχυρά χαρακτηριστικά του κάθε ανθρώπου. Η τριπλή γραμμή αντίστασης προστατεύει την ακεραιότητα του πυρήνα από την επίδραση εξωτερικών στρεσογόνων παραγόντων. Η φυσιολογική γραμμή άμυνας αντιπροσωπεύει το συνηθισμένο για κάθε άνθρωπο επίπεδο ευεξίας. Κάθε άτομο σε κάποια χρονική στιγμή έχει αναπτύξει μια «φυσιολογική» αντίδραση στο περιβάλλον, η οποία αποτελεί τη φυσιολογική γραμμή άμυνας ή το σύνηθες επίπεδο ευεξίας. Η ελαστική γραμμή άμυνας προστατεύει τη φυσιολογική κατάσταση του ατόμου και μοιάζει με ακορντεόν στη λειτουργία: όσο απομακρύνεται από τη φυσιολογική γραμμή άμυνας τόσο μεγαλύτερη προστασία παρέχεται, ενώ όσο πλησιάζει λιγότερη προστασία παρέχεται. Πολλαπλές επιδράσεις στρεσογόνων παραγόντων πιθανόν να μειώνουν την αποτελεσματική δράση προστασίας της ελαστικής γραμμής άμυνας και να επιτρέψουν την προσβολή της φυσιολογικής γραμμής άμυνας. Όταν η φυσιολογική γραμμή άμυνας διαρυσσάται από έναν ή περισσότερους παράγοντες, τότε το άτομο παρουσιάζει σημεία νόσου. Όταν οι γραμμές αντίστασης αδυνατούν να ανατρέψουν τα συμπτώματα της νόσου τότε ο πυρήνας προσβάλλεται με πιθανό αποτέλεσμα την πλήρη απώλεια ενέργειας του ατόμου. Στόχος της λειτουργίας του συστήματος είναι η επίτευξη και διατήρηση σταθερού του επιπέδου ευεξίας του ατόμου, όταν επιδρούν στρεσογόνοι παράγοντες⁷.

Σχήμα 1. Το θεωρητικό μοντέλο της Betty Newman

Παράγοντες που οδηγούν τους νοσηλευτές σε burn out

Η έννοια του στρες στη νοσηλευτική περιγράφεται από το 1959. Από τη βιβλιογραφία προκύπτει ότι οι κυριότεροι στρεσογόνοι παράγοντες που ευθύνονται για το burn out των νοσηλευτών είναι: ο θάνατος των νοσηλευομένων, ο φόρτος εργασίας, οι διαπροσωπικές σχέσεις με τους συναδέλφους, οι σχέσεις με τους ασθενείς και τις οικογένειές τους, η έλλειψη κοινωνικής υποστήριξης, η έλλειψη προσωπικού και μη σαφείς εργασιακοί ρόλοι⁸⁻¹⁵. Οι παράγοντες αυτοί μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε ενδογενείς, διαπροσωπικούς και εξωγενείς χρησιμοποιώντας την ορολογία του θεωρητικού μοντέλου της B. Newman. Στη συνέχεια φαίνονται οι παράγοντες που οδηγούν τους νοσηλευτές στο burn out, όπως αυτοί περιγράφονται στη σχετική βιβλιογραφία.

Παράγοντες στρες που οδηγούν τους νοσηλευτές στο burn out

1. Ενδογενείς

Ασθενείς που πεθαίνουν
Ασθενείς με φτωχή πρόγνωση επιβίωσης
Βαρύτητα ασθενών
Ανασφάλεια
Συναισθηματική φόρτιση από τους ασθενείς και τους συγγενείς τους
Προσωπικά προβλήματα

2. Διαπροσωπικοί

Σχέσεις με τους συναδέλφους
Εντάσεις στην ομάδα εργασίας
Όχι διασαφηνισμένοι ρόλοι
Έλλειψη επικοινωνίας
Έλλειψη κοινωνικής υποστήριξης
Έλλειψη αναγνώρισης έργου από τους προϊσταμένους
Εργασία με μη έμπειρο νοσηλευτικό προσωπικό
Διαπληκτισμοί με επιστήμονες άλλων ειδικοτήτων
Φόβος σε εμπλοκή νομικών πράξεων

3. Εξωγενείς

Εργασία με αναβαθμισμένο τεχνολογικά εξοπλισμό
Φόρτος εργασίας
Επίπεδα θορύβου στον όροφο
Γραφειοκρατία
Θέση εργασίας

Γίνεται αντιληπτό ότι οι περισσότεροι παράγοντες κατατάσσονται στους διαπροσωπικούς. Η σημασία της θέσης εργασίας έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών ερευνών. Αρκετές ερευνητικές εργασίες έχουν εκπονηθεί με θέμα το στρες που βιώνουν οι νοσηλευτές στη Μονάδα Εντατικής Θεραπείας. Κοινό εύρημα των ερευνών είναι: ο φόρτος εργασίας, η σοβαρότητα των περιστατικών που νοσηλεύονται στις ΜΕΘ, οι σχέσεις με το ιατρικό προσωπικό, ο τεχνολογικός εξοπλισμός, η έλλειψη προσωπικού^{16,17}. Στο χώρο της ψυχιατρικής νοσηλευτικής, έρευνες έχουν καταδείξει ότι οι νοσηλευτές που εργάζονται με ψυχιατρικούς ασθενείς αντιμετωπίζουν στρεσογόνες καταστάσεις κυρίως στις σχέσεις τους με τη διοίκηση¹⁸. Οι νοσηλευτές των ογκολογικών τμημάτων-κλινικών είναι εκείνοι οι οποίοι βιώνουν συχνότερα καταστάσεις burn out, μια και αντιμετωπίζουν πολύ συχνά ασθενείς που καταλήγουν. Σε μια συγκριτική μελέτη η Foxal και συνεργάτες εξέτασαν τη συχνότητα και τους παράγοντες που προκαλούν στρες σε 35 νοσηλευτές μονάδος εντατικής θεραπείας, 73 νοσηλευτές χειρουργικών και παθολογικών κλινικών και 30 νοσηλευτών εργαζόμενων σε γηροκομείο. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι παράγοντες στρες για τους νοσηλευτές που εργάζονταν στη Μ.Ε.Θ. και το γηροκομείο ήταν η συχνότητα θανάτων, ενώ για τους νοσηλευτές των χειρουργικών και παθολογικών τμημάτων ξεχώρισαν παράγοντες σχετικοί με τον φόρτο εργασίας και την έλλειψη προσωπικού¹⁹.

Τα συνήθη σημεία και συμπτώματα του burn out διακρίνονται σε φυσικά/σωματικά και ψυχολογικά/συναισθηματικά^{12,20,21,22}. Αναλυτικότερα περιλαμβάνουν:

Φυσικά/Σωματικά	Ψυχολογικά/Συναισθηματικά
<ul style="list-style-type: none"> - Εξάντληση - Αλλαγές σωματικού βάρους - Υπνηλία - Γαστρεντερικές διαταραχές - Επηρεπεία στις νόσους - Πονοκέφαλοι - Δερματολογικά προβλήματα 	<ul style="list-style-type: none"> - Αίσθημα απόρριψης - Αίσθημα ενοχής - Ανησυχία, άγχος - Διαρκής λύπη - Αίσθημα ανυπαρξίας - Κατάθλιψη - Κυνική συμπεριφορά - Ευσυγκινησία - Αρνητική συμπεριφορά

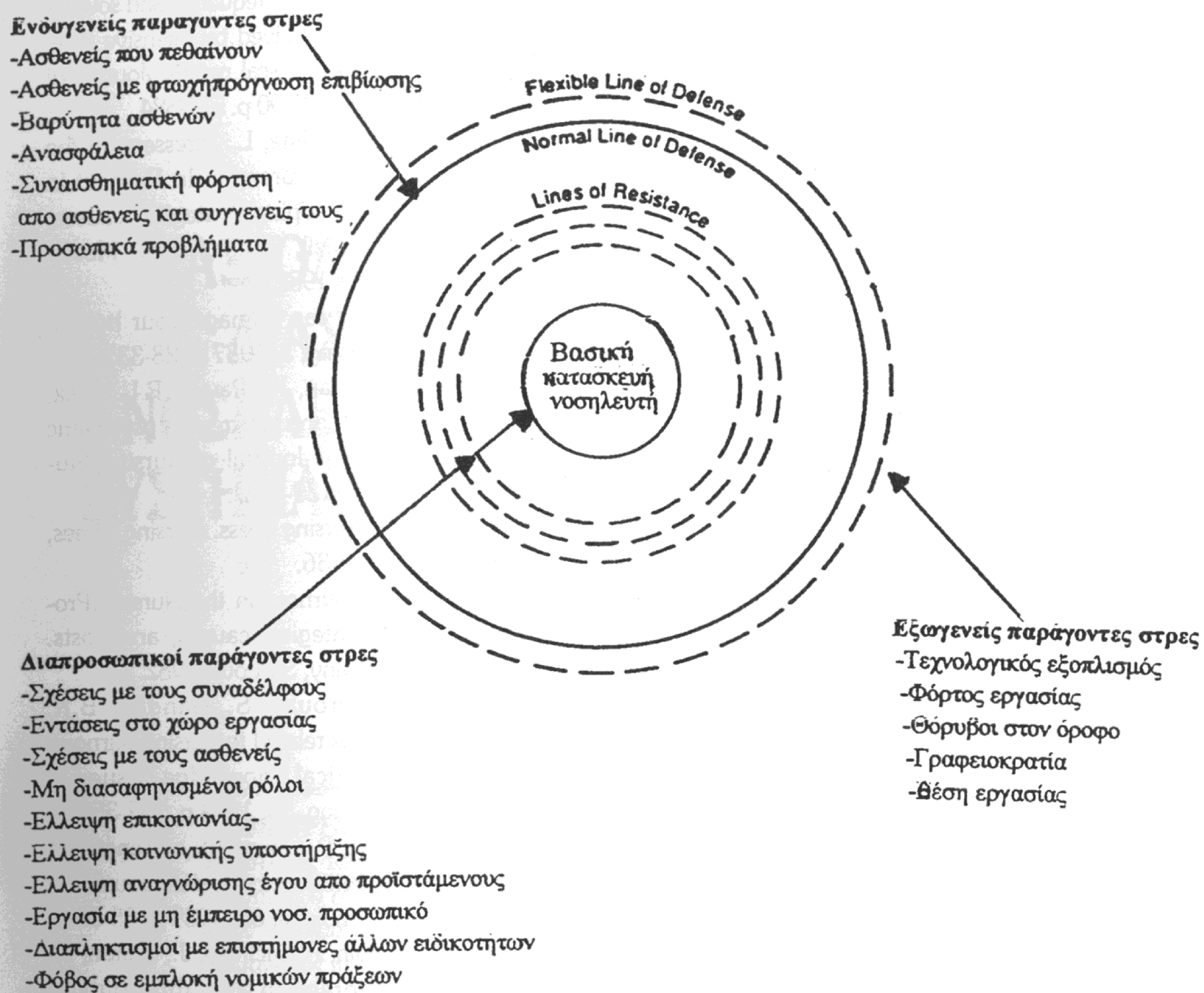
Εξετάζοντας τους παράγοντες του burn out υπό το πρίσμα του θεωρητικού μοντέλου της Betty Newman μπορούμε να κατανοήσουμε τη διαδικασία εμφάνισης των σημείων και συμπτωμάτων στους νοσηλευτές. Σύμφωνα με τη Newman περισσότεροι από έναν στρεσογόνοι παράγοντες μπορούν να επιδρούν στο άτομο (για το παρόν άρθρο είναι ο/η νοσηλεύτης/τρια) σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή. Η χρονική στιγμή επίδρασης, προηγούμενη και παρούσα κατάσταση του νοσηλευτή, η φύση του στρεσογόνου παράγοντα καθώς και το επίπεδο αντοχής του νοσηλευτή αποτελούν σημαντικά σημεία για την εμφάνιση του burn out. Εάν ένας στρεσογόνος παράγοντας διαρρήξει την ελαστική γραμμή άμυνας και έλθει σε επαφή με τη φυσιολογική γραμμή άμυνας, τότε το σύστημα θα αντιδράσει. Διαταράσσεται η σταθερότητα του συστήματος και ο νοσηλευτής εμφανίζει συμπτώματα «ασθένειας». Εάν ο στρεσογόνος παράγοντας συνεχίσει να δρα τότε οι γραμμές αντίστασης ενεργούν ως προστάτες της βασικής κατασκευής. Εάν όμως οι γραμμές αντίστασης δεν μπορούν να παρέξουν προστασία, τότε επέρχεται θάνατος στο σύστημα. Σύμφωνα με το θεωρητικό μοντέλο της B. Newman, οι στρεσογόνοι παράγοντες είναι το ερέθισμα που προκαλεί ένταση και καταστροφή της ισορροπίας που φυσιολογικά υπάρχει μεταξύ νοσηλευτή και περιβάλλοντος. Σχηματικά οι επιδράσεις των στρεσογόνων παραγόντων στο νοσηλευτή περιγράφονται στο σχήμα 2.

Τα αποτελέσματα της επίδρασης των στρεσογόνων παραγόντων αναγνωρίζονται εύκολα από τα συμπτώματα του burn out που

εμφανίζει ο νοσηλευτής. Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν παρουσιάζουν όλοι οι νοσηλευτές τα ίδια σημεία και συμπτώματα του burn out. Η προσωπικότητα του νοσηλευτή καθώς και η ικανότητα προσαρμογής του στις στρεσογόνες καταστάσεις αποτελούν κύριους παράγοντες προστασίας από την εμφάνιση burn out. Ως προσωπικότητα ορίζεται το σύνολο των πνευματικών, συναισθηματικών και κοινωνικών αξιών του ατόμου ενώ η προσαρμογή αφορά στο σύνολο των ενεργειών με τις οποίες το άτομο προσπαθεί να ελέγξει τις τυχόν απαιτήσεις ή δυσκολίες του περιβάλλοντος του^{23,24,25}. Κατά τη B. Newman η προσωπικότητα και η προσαρμογή αποτελούν την ελαστική γραμμή άμυνας η οποία λειτουργεί ως προστατευτικό περίγραμμα του συστήματος από τους στρεσογόνους παράγοντες.

Οι τεχνικές που συνήθως εφαρμόζουν οι νοσηλευτές για να προσαρμόζονται στο εργασιακό στρες, αποτελούν επίσης προστασία από το burn out. Η Ceslowitz εξέτασε τις τεχνικές που χρησιμοποιούσαν 150 νοσηλευτές τεσσάρων γενικών νοσοκομείων, σε σχέση με την εμφάνιση του burn out. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι συνηθέστερες τεχνικές ήταν: σχεδιασμένη επίλυση των προβλημάτων που παρουσιάζονταν στην εργασία, θετική αντιμετώπιση δυσκολιών, υποστήριξη από κοινωνικές υπηρεσίες και αποδοχή της εργασίας όπως είναι χωρίς όμως να είναι σε βάρος του νοσηλευτή.

Γίνεται λοιπόν εμφανές ότι είναι αναγκαίο να γνωρίζουμε τους στρεσογόνους παράγοντες που ευθύνονται για την εκδήλωση του burn out στους νοσηλευτές, καθώς και τους μηχανι-

Σχήμα 2. Οι στρεσογόνοι παράγοντες και το θεωρητικό μοντέλο της Betty Newman.

σμούς άμυνας που αναπτύσσουν οι νοσηλευτές έναντι του burn out. Το νοσηλευτικό θεωρητικό μοντέλο της Betty Newman μας βοηθά να κατανοήσουμε τη διαδικασία δράσης των παραγόντων αυτών στους νοσηλευτές καθώς και τη σημασία των μηχανισμών προστασίας από τους παράγοντες αυτούς καθώς όπως υποστηρίζουν οι Cronnin-Stubbs & Rooks:

«Η ποιοτική νοσηλευτική φροντίδα μπορεί να αποδοθεί από νοσηλευτές οι οποίοι είναι σε πολύ καλή φυσική και ψυχολογική κατάσταση και όχι από εκείνους που είναι εξουθενωμένοι, χωρίς κίνητρα και απαθείς για το έργο που προσφέρουν»²⁶.

PANAYOTA DIMITRIOU. Exploration of nurses' burn out by using the Betty Newman Systems model. In this paper the sources of stress which lead to burn out, symptoms and signs, personality and coping strategies are discussed.

Since nursing has been characterized as a stressful profession, nurses are always under the risk of burn out. It is important for the nurses to know what stress factors may lead them or other colleagues to burn out and to enhance the ability to cope. The Betty Newman Systems model, is very useful to understand and assess the influences of burn out on nurse's system. **Nosileftiki 4: 347-352, 1998.**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Hingley, P.: The humane face of nursing. *Nursing Mirror*, Dec. 5, 159, 21, 1984 p. 19-22.
2. Maslach, C. & Jackson, S.: Burnout in health professions: a social psychological analysis. In *Social Psychology at Health and Illness* (Sanders, G.S. and Suls, J. eds), Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, N. Jersey 1982.
3. Firth, H., McIntee, J., McKeown, P., Britton, P.: Burnout and professional depression: related concepts? *Journal of Advanced Nursing*, 11, 1986 p. 633-641.
4. Maslach, C.: *Burnout-the Cost of Caring*. Prentice Hall Press, N. York 1982.
5. Pines, A.M., Aronson, E., Karfy, D.: *Burnout: from tedium to personal growth*. The Free Press, A division of Macmillan Publishing Co., Inc., N. York 1981.
6. Neunam, B.M.: The Neuman Systems Model: a theory for practice. In *Nursing Theories in Practice* (Parker, M.E. edr.), National League for Nursing, N. York 1990.
7. Stehle, J.L.: Critical care nursing stress: the findings revisited. *Nursing Research*, May-June, 30, 3, 1981 p. 182-186.
8. Biley, F.C.: Stress in high dependency units. *Intensive Care Nursing*, 5, 1989 p. 134-141.
9. McGrath, A., Reid, N., Boore, J.: Occupational stress in nursing. *International Journal of Nursing Studies*, 26, 4, 1989 p. 343-358.
10. Oskins, S.L.: Identification of situational stressors and coping methods by intensive care nurses. *Heart & Lung*, Sep/Oct, 8, 5, 1979 p. 953-960.
11. Bailey, R.D.: *Coping With Stress in Caring*. Blackwell Scientific Publications, London 1985.
12. Power, K.G., & Sharp, G.R.: A comparison of sources of nursing stress and job satisfaction among mental handicap and hospice nursing staff. *Journal of Advanced Nursing*, 13, 1988 p. 726-732.
13. Storlie, F.: Burnout: the elaboration of a concept. *American Journal of Nursing*, Dec., 1979 p. 2108-2111.
14. Foxall, M.J., Zimmerman, L., Standley, R. & Bene, B.: A comparison of frequency and sources of nursing jobstress perceived by intensive care, hospice, and medical-surgical nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 15, 1990 p. 577-584.
15. Vreeland, R. & Geraldine, L.: Stressess on the nurse in an intensive care-unit. In *Burnout in Nursing Profession-coping strategies, causes, and costs* (McConnell, E. edr), C. V. Mosby Company, St. Louis 1982.
16. Hague, C., *Caring can damage your health*. *Intensive Care Nursing*, 3, 1987 p. 28-33.
17. Jones, G. J., Janman, K., Payne, R.L., Rick, J.T.: Some determinants of stress in psychiatric nurses. *International Journal of Nursing Studies*, 24, 2, 1987 p. 129-144.
18. Hodgkinson, P.: Nursing stress. *Nursing Times*, Oct. 10, 1984 p. 33-36.
19. McConnell, E.A.: *Burnout in the Nursing Profession-coping strategies, causes, and costs*. C.V. Mosby Company, St. Louis 1982.
20. Duquette, A., Kerouac, S., Sandhu, B.K. Beaudet, L.: Factors related to nursing burnout: a review of empirical knowledge. *Issues in Mental Health Nursing*, 15, 1994 p. 337-358.
21. Firth, H. & Britton, P.: «Burnout», absence and turnover among British nursing staff. *Journal of Occupational Psychology*, 62, 1989 p. 55-59.
22. Firth, H., McKeown, P., McIntee, J., Britton, P.: Professional depression and «burnout» in longstay nursing. *International Journal of Nursing Studies*, 24, 3, 1987 p. 227-237.
23. McCranie, E.W., Lambert, V.A., Lambert, C.E.: Work stress, hardiness, and burnout among hospital staff nurses. *Nursing Research*, Nov/Dec., 36, 6, 1987 p. 374-378.
24. Boyle, A., Grap, M., Younger, J., Thornby, D.: Personality hardiness, ways of coping, social support and burnout in critical care nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 16, 1991 p. 850-857.
25. Keane, A., Duquette, J., Adler, D.C.: Stress in ICU and non-ICU nurses. *Nursing Research*, Jul/Aug. 34, 4, 1985 p. 231-236.
26. Cronnin-Stubbs, D. & Rooks, C.A.: The stress, social support, and burnout of critical care nurses: the results of research. *Heart & Lung*, 14, 1, 1985 p. 31-39.